

**СУБ'ЄКТИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ****Клец Л.Є.**

Рассмотрены особенности и направления государственной поддержки и развития предпринимательства в Украине. Проанализированы основные показатели, характеризующие развитие малого бизнеса. Решены вопросы обоснования роли субъектов малого бизнеса в обеспечении развития территориальных систем. Выявлены факторы, негативно влияющие на создание благоприятного предпринимательского окружения, и определены приоритетные направления осуществления государственной поддержки субъектов малого предпринимательства по созданию благоприятных условий развития сектора малого предпринимательства.

Розглянуто особливості і напрями державної підтримки та розвитку малого підприємництва в Україні. Проаналізовано основні показники, що характеризують розвиток малого бізнесу. Вирішені питання обґрунтування ролі суб'єктів малого бізнесу у забезпеченні розвитку територіальних систем. Виявлено чинники, що негативно впливають на створення сприятливого підприємницького середовища, та визначено пріоритетні напрями державної підтримки суб'єктів малого підприємництва по створенню сприятливих умов розвитку сектору малого підприємництва.

Features and directions of the state support and entrepreneurial development in Ukraine are considered. The basic indicators characterizing the development of small business are analysed. The questions of a substantiation of a role of subjects of small business in maintenance of development of territorial systems are solved. The factors negatively influencing on creation of a favorable entrepreneurial environment are revealed, and promising directions of realization of the state support of the subjects of small business on creation of favorable conditions of development of the sector of small business are defined.

Клец Л. Е.

ст. преп. каф. «Финансы» ДГМА
KLE_13@mail.ru

УДК 334.722

Клець Л. Є.

СУБ'ЄКТИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні у післякризовий період, спрямовані на вирішення першочергових питань сталого соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих територій. Важливу роль у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних систем відіграють фінансові ресурси суб'єктів господарювання, за допомогою яких створюється валовий регіональний продукт. У сучасному світі основою економічної спроможності та дієздатності територій виступає підприємництво, «невід'ємними складовими якого є малий та середній бізнес, на який покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки, підвищення організаційної ефективності використання національних ресурсів» [1].

Проблеми становлення та тенденції розвитку малого підприємництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема: К. О. Ващенко, З. В. Варналія, В. Є. Воротіна, У. З. Ватаманюк-Зелінської, В. М. Геєця, А. В. Єрмолаєвої, Е. М. Кужель, О. В. Лібанової, О. Є. Табалової [1, 2, 3, 4] та інших фахівців. Однак, постійні зміни в законодавстві, що регулює підприємницьку діяльність, висунення на перший план питань фінансової самостійності територій вимагає подальших досліджень проблем та перспектив малого бізнесу в Україні.

Метою статті є аналіз сучасного стану малого підприємництва, визначення його можливостей щодо забезпечення соціально-економічного розвитку країни та територіальних систем.

З огляду на мету передбачається вирішення таких завдань:

- з'ясування напрямів державної політики підтримки малого бізнесу;
- проведення аналізу основних показників розвитку суб'єктів малого підприємництва;
- виявлення чинників, що негативно впливають на створення сприятливого підприємницького середовища, та визначення перспектив участі малого бізнесу у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій.

Стабільне економічне зростання, поліпшення добробуту населення залежить від достатнього обсягу дохідних джерел місцевих бюджетів, чималу роль у формуванні яких відіграють суб'єкти малого підприємництва, в тому числі суб'єкти мікропідприємництва.

За Господарським кодексом України суб'єктами малого підприємництва є [5]:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

До суб'єктів мікропідприємництва належать [5]:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Фізична особа-підприємець має юридичний статус, який засвідчує право на заняття підприємницькою діяльністю за власною ініціативою та на власний ризик [6]. Господарська діяльність здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Суб'єкти малого підприємництва поступово стають важливим чинником сталого економічного зростання, виконуючи такі важливі функції розвитку [2]: формування середнього класу, насиченість ринку товарами та послугами, формування конкурентного середовища, сприяння самозайнятості населення, створення робочих місць та запобігання безробіттю.

Основні напрями фінансової підтримки малого підприємництва в Україні було закладено ще у 1996 році в Концепції державної політики розвитку підприємництва, яка передбачала такі інструменти стимулювання фінансових установ до роботи із суб'єктами малого підприємництва: «використання державних кредитних ліній із зазначенням середнього розміру позики, відсоткової ставки та секторів кредитування; створення системи гарантій кредиту; встановлення сприятливого режиму оподаткування і переваг фінансовим установам, що безпосередньо обслуговують пріоритетні напрями діяльності малого підприємництва; страхування діяльності суб'єктів малого підприємництва» [7]. Цей документ втратив чинність у серпні 2004 року, протягом наступних п'яти років було прийнято ще низку законодавчих актів. Але, на жаль, пропозиції щодо фінансової підтримки розвитку малого бізнесу були впроваджені частково, носили більш декларативний характер, ніж реальний.

У післякризовий період в Україні було прийнято ряд документів, в яких особливого значення набувають заходи щодо стимулювання розвитку малого підприємництва, в першу чергу – це Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Одним із стратегічних напрямків було відзначено «формування режиму максимального сприяння для бізнесу шляхом зменшення ролі держави в економіці, зниження адміністративних бар'єрів для бізнесу, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції» [8].

Згідно з Указом Президента України розроблено Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження конкретних завдань та індикаторів виконання цієї Програми. Намічено спрощення процедур започаткування та припинення бізнесу, спрощення дозвільної системи та сфери ліцензування, реформування системи реєстрації прав власності, створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу (зниження податкового навантаження) та скорочення витрат часу платників на нарахування та сплату податків [9].

Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», прийнятого 22 березня 2012 року, було визначено [10]: мету, принципи та основні напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва; органи, що забезпечують розвиток, та їх повноваження; види державної підтримки та обмеження щодо надання її. Державна підтримка здійснюється за трьома напрямками: фінансова, інформаційна та консультативна, у тому числі включає підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [10].

Цей закон визначив важливість малого бізнесу для економіки країни і вирішення соціальних питань, виділив необхідність створення сприятливих умов для його розвитку, стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності малого підприємництва.

Але, незважаючи на прийняття низки нормативно-законодавчих актів щодо державної підтримки підприємництва, в Україні розвиток малого бізнесу ще не досяг показників країн з розвинутою ринковою економікою. Так, в країнах ЄС чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50 % населення працездатного віку, а в Японії наближається майже до 80 % [11].

В Україні рівень зайнятості в малому бізнесі значно нижчий і у 2011 році склав 21,94 %. Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах у відсотках до населення працездатного віку на протязі 2006–2011 років коливається в межах 10–11 %. Якщо кількість фізичних осіб-підприємців за період з 2006–2009 років стрімко зросла майже на 32 %, то у 2010 році зменшилась на 30 % у зв'язку зі змінами в законодавстві, що регулює діяльність підприємців. У 2011 році тенденція зниження цього показника продовжується, але темпи уповільнюються (рис. 1).

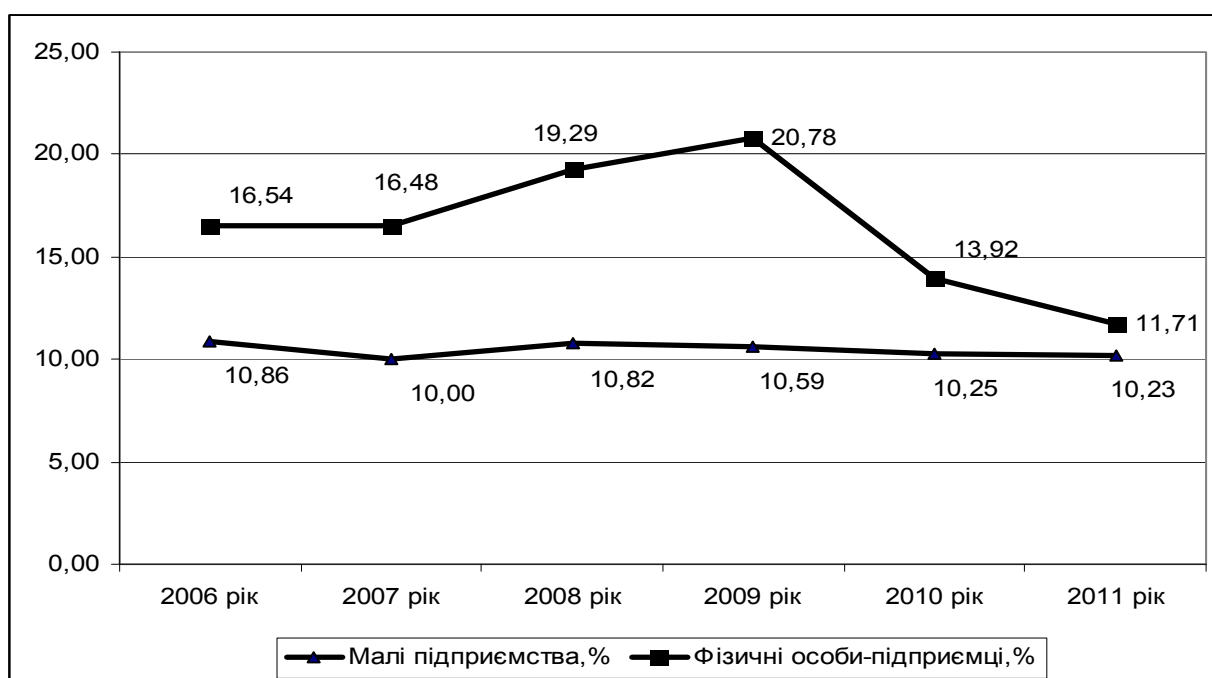

Рис. 1. Кількість зайнятих працівників малого бізнесу у відсотках до населення працездатного віку в Україні [12]

Рівень зайнятих працівників на малих підприємствах у 2011 році (без врахування результатів діяльності банків та бюджетних установ) [12] в середньому по Україні склав 26,6 % до загальної кількості зайнятих працівників на підприємствах. Нижче середнього рівня цей показник в таких регіонах: Дніпропетровська область (20,7 %), Донецька область (16,6 %), Запорізька область (25,0 %), Луганська область (18,2 %), Полтавська область (23,5 %), м. Київ (25,3 %). Це найбільш економічно розвинуті регіони зі значною частиною працівників на великих підприємствах: Донецька область – 62,4 %, Дніпропетровська область – 55,7 %, Луганська область – 56,5 %, м. Київ – 51,0 %. Найбільша чисельність працівників, зайнятих в малих підприємствах, спостерігається в Чернівецькій області – 40,5 % від загальної кількості зайнятих, на великих підприємствах працюють лише 15,0 %, що значно нижче середнього показника по Україні – 43,3 %, це є свідомостю підприємницької активності населення і самостійного рішення питань зайнятості.

У 2010 році кількість суб'єктів малого підприємництва скоротилася з 661 одиниці на 10 тис. осіб наявного населення до 464, у 2011 році темп зниження склав 22,4 %. Незважаючи на таке значне зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва, обсяг реалізованої

продукції на протязі останніх двох років збільшився: на 8,7 % у 2010 році і 2,8 % у 2011 році. Тільки у 2009 році внаслідок фінансової кризи обсяг реалізованої суб'єктами підприємницької діяльності продукції знизився на 6,3 % (рис. 2).

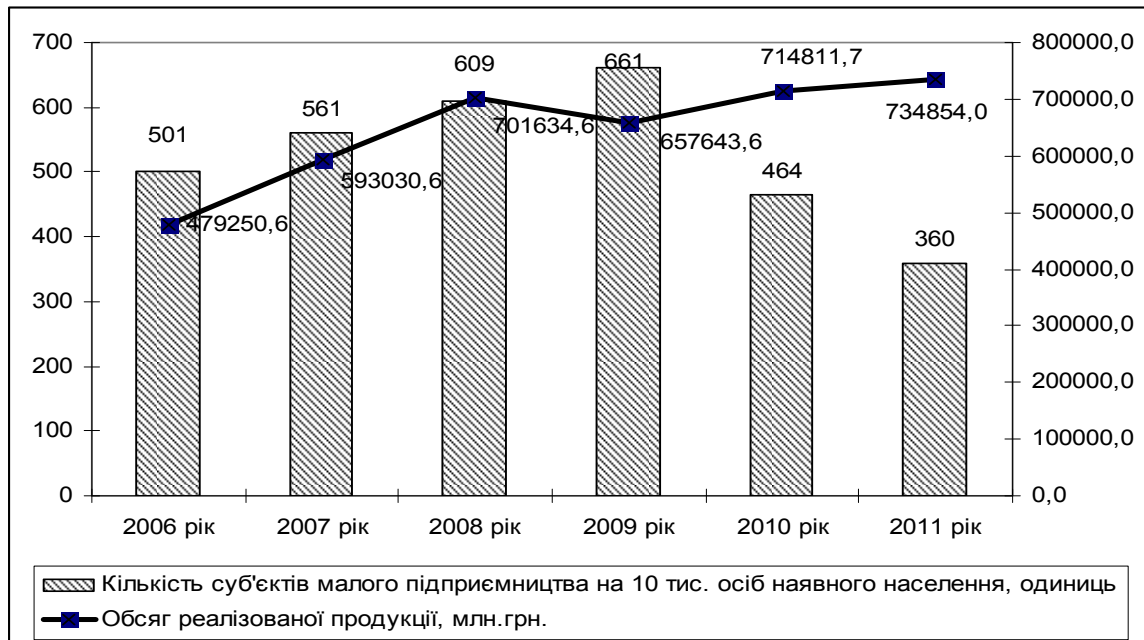

Рис. 2. Кількість суб'єктів малого бізнесу на 10 тис. осіб наявного населення в Україні та обсяг реалізованої ними продукції [12]

Дослідження основних показників розвитку малого підприємництва засвідчує значні диспропорції розвитку регіональних систем. Найбільша кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення у 2010 році була зосереджена в м. Київ (699 суб'єктів), м. Севастополь (612 суб'єктів) і ще у восьми регіонах кількість суб'єктів перевищувала середній рівень по Україні (464 суб'єкта); найменша кількість зареєстрована у Тернопільській області (358 суб'єктів).

Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2006, 2008 роках складала 72 одиниці, найбільший показник спостерігався у 2007 році (76 одиниць), у 2009 році – 75 одиниць, у 2010 році кількість зменшилась на 13,3 % та складала 63 малих підприємств. Однак, цей показник не дає реальної уяви про кількість малих підприємств, тому що населення країни щорічно має тенденцію до зменшення. Природне скорочення населення у 2009 році склало 194,2 тис., або 42 особи на 10 тис. населення, у 2010 році – 44 особи на 10 тис. наявного населення.

Характерною особливістю малого бізнесу є значна кількість підприємств в порівнянні з великими суб'єктами господарювання, та незначний обсяг реалізованої продукції. Так, у 2010 році великі підприємства дорівнювали 0,6 % від загальної кількості підприємств, частка реалізованої продукції склала 48,8 %; внесок малих підприємств в кількості 92,9 % склав тільки 14,2 %. У 2011 році обсяги реалізованої продукції великими підприємствами у кількості 0,6 % зросли до 51,3 %, а малі підприємства в кількості 93,7 % реалізували 13,1 % продукції. Лідерами за обсягами реалізованої продукції у 2011 році стали малі підприємства м. Києва (155,5 млрд грн), Дніпропетровській області (46,9 млрд грн) та Донецькій області (40,0 млрд грн).

Вищий за середній показник кількості малих підприємств в Україні у 2011 році (93,7 %) в одинадцяти регіонах, найнижчий у Чернігівській області – 91,3 % до загальної кількості підприємств. Фізичні особи-підприємці у 2011 році склали 79,6 % до загальної

кількості суб'єктів господарювання. Однак, незважаючи на вразливі показники кількості суб'єктів малого підприємництва, проблема зайнятості в Україні не вирішена, що негативно впливає на доходи населення та місцевих бюджетів.

Навантаження незайнятого населення, яке перебувало на обліку Державної служби зайнятості, на 10 вільних робочих місць збільшилося із 54 осіб на 2 вересня 2012 року до 57 осіб на 1 жовтня 2012 року. Зберігається значна диференціація зазначеного показника: від 8 осіб у м. Києві до 431 особи у Черкаській області [3]. Ці цифри ще раз свідчать про необхідність розвитку малого підприємництва з метою сприяння самозайнятості населення, створення нових робочих місць, запобігання безробіттю та зменшення дисбалансів в розвитку територіальних соціально-економічних систем.

Сфера малого бізнесу має на економіку країни чималий вплив. Так, частка збиткових малих підприємств збільшилася з 32,8 % від загальної кількості підприємств у 2007 році до 43,1 % у 2010 році. Співвідношення прибуткових та збиткових підприємств за їх величиною у 2011 році становило приблизно 70 % та 30 % відповідно. Серед малих підприємств позитивний фінансовий результат до оподаткування отримали 65,0 % підприємств (рис. 3).

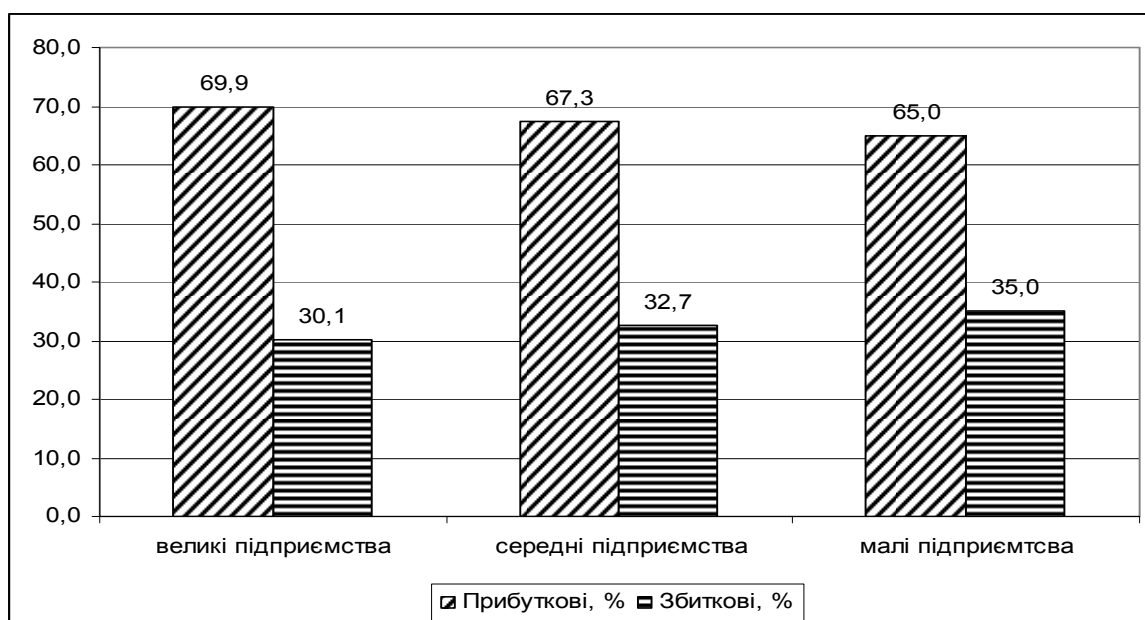

Рис. 3. Фінансовий результат до оподаткування у 2011 році [12]

Згідно зі статистикою, середньомісячна заробітна плата по Україні у 2010 році складала 2239 грн на одного штатного працівника, середньомісячна заробітна плата найманих працівників малих підприємств дорівнювала 1249,88 грн, тобто 56 % від середнього значення по країні.

Група організацій Світового банку проаналізувала за даними п'яти років умови ведення бізнесу у 183 країнах світу. За рейтингом рівня сприятливості умов ведення бізнесу Україна у 2010 році посідала 147 місце, у 2011 році – 145 місце. Рейтинг розраховується як середнє значення процентільних рейтингів за кожною з дев'яти тематичних категорій, що включена в індекс в доповіді «Ведення бізнесу – 2011», а саме: створення підприємств; отримання дозволу на будівництво, реєстрація власності, отримання кредитів, захист прав та інтересів інвесторів, оподаткування міжнародної торгівлі, забезпечення виконання угод і ліквідації підприємства. Російська федерація у 2010 році за цим рейтингом посідала 123 місце, у 2011 році покращила свої позиції і зайняла 116 місце. Найбільш сприятливі умови ведення бізнесу в Сінгапурі, який посідає перше місце; на п'ятому місці США, Китай на 78 місці [4, с. 4, 5]. Країни використовують показники дослідження Світового банку

для розробки програм покращення ділового клімату. Для цього в деяких країнах створюються комітети з реформ регулювання, які безпосередньо підпорядковуються та звітують президентові країни.

Незважаючи на те, що підтримка малого підприємництва віднесена в Україні до пріоритетів держави, існує цілий комплекс невирішених проблем [13, с. 195]: низька активність банків держави та інших фінансових установ у фінансуванні підприємницької діяльності, високі кредитні ставки, відсутність підтримки у розвитку інноваційних розробок та їх впровадження у галузях економіки, інфляційні і торгові бар'єри, неефективне використання основних фондів та оборотних активів.

На основі узагальнення досліджень фахівців можна визначити основні напрямки, за якими здійснюється державна підтримка суб'єктів малого підприємництва по створенню сприятливих умов розвитку сектору малого підприємництва:

- при прийнятті регуляторних актів місцеві органи влади повинні оцінювати їх вплив на бізнес-середовище;

- враховувати індивідуальні особливості конкретної територіальної одиниці та фактори впливу: рівень конкуренції, умови здійснення господарської діяльності;

- підвищувати прозорість діяльності місцевих органів влади, рівень інформаційної відкритості;

- здійснити зонування територій при встановленні розміру єдиного податку;

- визначити системи заходів щодо детінізації підприємницької діяльності;

- забезпечити налагодження нових форм, методів, інструментів та механізмів взаємодії між суб'єктами малого підприємництва та органами місцевої влади, податкової служби;

- поєднати розвиток потенційно важливих галузей економіки певної території з підприємницьким потенціалом, що дасть синергійний ефект підвищення результативності діяльності малого бізнесу і, як слідство, збільшення фінансових ресурсів території;

- забезпечити фінансову підтримку виробничого сектору підприємницької діяльності через фінансово-кредитні установи, місцеві фонди розвитку.

Наслідками несприятливого клімату для розвитку малого підприємництва можуть бути:

- зменшення кількості як фізичних осіб-підприємців так і малих підприємств;

- звільнення найманих робітників і підвищення рівня безробіття населення певної території;

- падіння доходів і добробуту населення;

- негативний вплив на якість життя населення відповідної території

- зниження надходжень до місцевих бюджетів тощо.

Загострення диференціації соціально-економічного розвитку територіальних систем висуває нові вимоги до місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо перетворення територіальних систем на активних та конкурентоспроможних на внутрішніх та зовнішніх ринках суб'єктів економічних відносин.

Отже, вирішення проблем фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних систем неможливо без формування сприятливого підприємницького середовища, а саме, розробки дієвих механізмів сприяння розвитку та активізації малого бізнесу з боку державної влади, фінансово-кредитної підтримки, консультаційної та інформаційної допомоги.

«Необхідність комплексного вирішення проблем підприємницького сектору зумовлює реформи в регіональній економіці – зміну її прогресивної структури з орієнтацією, насамперед, на розвиток виробничих галузей, які можуть задовольнити потреби споживчого сектору. Тому об'єктивною передумовою подолання кризових явищ є, як свідчить світовий досвід, використання ефективних важелів фінансової підтримки розвитку підприємницького сектору в активізації виробничих процесів» [14].

ВИСНОВКИ

Дослідження стану малого підприємництва в Україні виявило низку проблем, що потребує поліпшення підприємницького середовища, стимулювання ділової активності населення, впровадження ефективного механізму регулювання підприємницької діяльності територіальних систем. Малий бізнес є найбільш ризиковою сферою діяльності, найбільш вразливим до змін у політичному, соціально-економічному житті суспільства. Тому, особливо в кризові моменти розвитку країни, суб'єкти малого підприємництва потребують державної підтримки. Успішне функціонування ринкових механізмів в економіці значною мірою залежить від стану та перспектив розвитку малого бізнесу.

Таким чином, малий бізнес як невід'ємна форма господарювання повинен стати реальною фінансовою базою соціально-економічного розвитку територій, механізмом зменшення диспропорцій розвитку, основою формування середнього класу суспільства, інструментом макроекономічного зростання.

Доцільним є більш детальне вивчення та узагальнення світового досвіду країн, які стали вже на шлях реформ по регулюванню підприємницької діяльності, з метою можливого впровадження в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Е. М. Кужель О. В. Лібанова та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
2. Табалова О. Є. Роль малого підприємництва у розвитку економіки регіону [Електронний ресурс] / О. Є. Табалова // Економічний форум. – Луцьк : Луцький національний технічний університет. – 2012. – №3. – С. 232. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2012_3/34.pdf.
3. Про соціально-економічне становище України: січень-вересень 2012 року. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ведение бизнеса – 2011. Улучшение условий для предпринимателей. – Международный банк реконструкции и развития [Электронный ресурс] / Всемирный банк, 2010. – 60 с. – Режим доступа: <http://www.mfc-moscow.com/assets/files/analytics/DB11-Overview-Russian.pdf>.
5. Господарський кодекс від 16.01.2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1996 р. № 404 «Концепція державної політики розвитку малого підприємництва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF>.
8. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президенті України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
9. Указ Президента «Про національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 12.03.2012 р. № 187/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/187/2012>.
10. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. №4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
11. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва у регіонах: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/903>.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – 528 с.
14. Ватаманюк-Зелінська У. З. Заходи регіональної політики для сприяння розвитку підприємництва у промисловому секторі економіки / У. З. Ватаманюк-Зелінська // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 1–2. – С. 59–62.